

**Áron Miksa, egy debreceni sörnagykereskedő
– Adalékok a Szent Anna utca 24. számú
cívisház történetéhez**
Új Judit

helytörténeti kutató, közművelődési szakember, Debrecen

Absztrakt: 2024 őszén határoztuk el Harangi Attilával, a cívisházak kutatójával, hogy megírjuk a Szent Anna 24. számú ház történetét. Attilát építészként elsősorban maga az épület, a telek „színeváltozásai” érdeklik, jómagam – Debrecen sörtörténetének lelkes kutatójaként – a ház hajdani sörkereskedő tulajdonosa, Áron Miksa kapcsán a 19. század végi magyarországi sörforradalmat, az elosztási hálózat kialakulását, a legkorábbi debreceni sörcikkeket szeretném bemutatni. Kutatás közben szembesültünk azzal, milyen szerteágazó ez a történet, s nemhogy egy, de még két tanulmányba sem fér bele. Ezért született meg egy egész sorozat, amelynek első része – Harangi Attila tanulmánya – a ház előtörténetét mutatja be, főszerepben a Domokos családdal (Harangi, 2026), a második rész Áron Miksát és sörkereskedői tevékenységét, s a harmadik rész – Papp József tollából – az ingatlan történetét a jelenlegi tulajdonos, a Svetits Intézet égisze alatt.¹

Kulcsszavak: Cívisház, Szent Anna u. 24., Áron Miksa, sörkereskedelelem, sörcikkek.

Abstract: In the autumn of 2024, together with Attila Harangi, a researcher of civic houses, we decided to record the history of the house at 24 Szent Anna Street. As an architect, Attila is primarily interested in the building itself and the “alterations” of the plot over time, while I – an enthusiastic researcher of Debrecen’s history of beer – aim to present the Hungarian beer revolution of the late nineteenth century, the development of distribution networks, and the earliest beer related articles („breweriana”) in Debrecen, in connection with the house’s former beer-merchant owner, Miksa Áron. During our research, we realized how extensive the history is here, and it could not be contained in just one or two studies. Therefore, an entire series was conceived. The first part – Attila Harangi’s study – presents the prehistory of the house, with the Domokos family in the leading role (Harangi, 2026). The second part focuses on Miksa Áron and his activities as

¹ Papp József tanulmányának közzétételét lapunk ez évi 3. számában tervezzük.

a beer merchant, while the third part – written by József Papp –examines the history of the property under the aegis of its current owner, the Svetits Institute.

Keywords: cívis house, 24 Szent Anna Street, Miksa Áron, beer trade, beer products



A Szent Anna 24. számú ház napjainkban (Fotó: Harangi Attila)

Az Áron család – a kezdetek

A Szent Anna 24. számú ház története a 19. század derekától összefonódik az izraelita Áron család történetével. Az épület a század közepétől egészen 1914-ig a város egyik leggazdagabb polgárának, Áron Miksának a tulajdonában állt. A család egyike volt annak a néhány zsidó családnak, akik először jutottak Debrecenben tulajdonhoz (Zoltai, 1933. 17.) az ezt lehetővé tevő 1840. évi XXIX. tc. megjelenése után, ami megengedte Magyarországon az izraelitáknak a szabad királyi városokban való letelepedést. Addig egyetlen éjszakára szóló szállást sem vehettek bérbe, legfeljebb a város közelében levő, de jogilag nem a város fennhatósága alá tartozó területen élhettek, elsősorban a Hatvan utcai kapun kívüli nemesi birtokon. (Szűcs, 1976. 25.)

A 18. század végétől a regionális hatókörű debreceni vásárokhöz és a közvetlen lakossági fogyasztáshoz kapcsolódva nagykereskedők, vásárosok, árendátorok, házalók és családtagjaik, valamint alkalmazottaik személyében ismerkedett

meg a debreceni polgárság a zsidósággal. Mint Mazsu János írja: „*Miközben a város polgársága és a várost vezető elit történelmi jussként védelmezte rendi kiváltságait, a teleszervezethez, a szabad királyi városi jogokhoz, a földesúri szabadságaihoz valamint a különféle módokon gyarapított városi vagyonhoz fűződő közösségi érdekviszonyait, konfliktusok sorozatán keresztül ugyan, ám azokkal párhuzamosan többféle módon megtapasztalta a különféle születésű, kulturális hátterű és vagyonú zsidó kereskedőkkel, üzletemberekkel, családtagokkal, cselédekkel az együttműködést is.*” (Mazsu, 2021. 163.) A tanács a törvény megjelenése után is számtalan módon akadályozta betelepedésüket. (Például házat nem vehettek, csak lakók lehettek, a lakhatási engedély felett külön bizottság döntött.) (Szűcs, 1976. 25.)

Az első tíz évben csak néhány család telepedett le, akik elősorban „üzérkedéssel” foglalkoztak, köztük volt például Steinfeld Mihály gyapjú- és gabonakereskedő is, valamint Áron Ábrahám, a boldogfalvi nemesi telkeken lévő csapszékek, később a város italmérési regáléjának bérlője. (Zoltai, 1933. 17.)

Áron Ábrahám már 1833-ban a legtöbbet ígérőnél magasabb áron kérelmezte az egész városbeli pálinkamérés jogát is, de ezt ekkor még a választott hites közönség ellenezte. (Shingo, 2002. 182.) 1836–40 között vásárolta meg a város mind a három boldogfalvi nemesi fogadót (Ghilányi, Bégány és a Szarvas, másnéven Ponyvás), amelyeket újjáépített, bővített, és azokat vagyonos zsidó családoknak adta bérbé. (Zoltai, 1993. 157.) Köztük volt Áron Ábrahám, aki a Ghilányi csapszéket már korábban is árendálta a Ghilányi családtól. (Zoltai, é. n.)

Jellemző, hogy 1840 után a debreceni zsidók a városi haszonbérletek, csapszékek megszerzésére törekedtek, de mikor a város belterületén lévő bérletekre tűztek ki árverést, a városi hatóságok, mindenféle törvényi alap nélkül, a zsidókat azokon nem engedték részt venni. (Gonda, 1967. 34.) Így történt ez többek között az 1840. szeptember 28-án megtartott árverésen, ahol Áron Ábrahám a pálinka haszonvételi jogára licitált, de a zsidókat az árverésből kirekesztették, és Németi József kapta meg a bérlési jogot. Ekkor Áron Ábrahám ajánlatot tett a tanácsnak, s a legmagasabb licitre évenként 5000 pengő forinttal többet ígért, de a kérelmét elutasították. Az indoklás így szólt: „... *Ámbár ugyan az az ajánlott évenkénti 5000 pengő frt által nevezett haszon látszana is a nemes város pénztárára rövid ideig háramlani, - tekintetbe vévén mindaz által, hogy az illy rendkívül fel csigázott summa ígérés alatt, hihetőleg titkos, és a Ns Város, és annak minden lakossaira nézve káros Czélok lappanganak...*” (Radics, 1997. 250.)

Áron Ábrahám ekkor még nem volt debreceni lakos, de a hatóságok jól ismerték, hiszen Steinfeld Antallal együtt bérelték a város alatti két zsidó vendéglőt. Jómódúak voltak, Ábrahámnak 85 jószága volt, ami jelentős vagyonnak számított. Nem nyugodott bele a fent említett árverés elutasító határozatába, megfellebbezte azt a királyi pénzügyi kamaránál, amely végül szigorú rendeletben kötelezte a várost új árverés kiírására. 1841. augusztus 13-án megtartották a második árverést,

amin csak zsidók jelentek meg. 19.001,- ft összegért Katz Gergely lett két évre a pálinkamérés árendátora, de az összeget közösen fizették Áron Ábráhámmal, Steinfeld Antallal és Eisenberger Dáviddal. (Gonda, 1967. 34–38.) Ugyanekkor nyerte el Áron Ábrám a Szeles fogadó bérleti jogát 718 ezüst forintért. (Zoltai, é. n.) Később a tanács a két külső kóser vendéglő bérleti jogát és a belső kóser vendéglő italmérési jogát – amit Lefkovics Mózes üzemeltetett – egyesítve adta árendába, szintén Áron Ábráhámnak. (Gonda, 1967. 37–38.)

A városba betelepülő zsidó lakosok száma, a nehezített letelepedési körülmények miatt csak lassan nőtt, 1848-ban mindössze 118 főre tehető. (Szűcs, 1976. 25.) Ebben az időszakban lakhatási engedélyt elnyerő zsidó családok a város üzleti vérkeringésébe bekapcsolódó legvagyonosabbak közül kerültek ki, legtöbbször a debreceni társadalom elitjéhez tartozó háztulajdonosoktól béreltek lakást. Csak az 1860. február 18-i császári rendelet és az októberi Országbírói Értekezlet intézkedései – amelyek lehetővé tették az ingatlanszerzést felekezetre tekintet nélkül – tették dinamikussá a zsidók betelepülését. (Mazsu, 2021. 163–164.) Később az 1867-es emancipációs törvény² újabb lehetőségeket biztosít az izraeliták számára, így számuk 1869-re 1919 főre nő (a lakosság 4,16%-a). Gazdasági tevékenységük is kiszélesül, már bérelhetik a városi tulajdonban lévő üzemekeket, regálékat. (Szűcs, 1976. 25–26.)

Visszatérve az Áron család történetére, Áron Ábrám 1841-ben az általa bérelt Ghilányi csapszékéből folyamodott letelepedési engedélyért, s azt 1841. november 11-én meg is kapta. (Papp, 2015. 334-335.) Zoltai Lajos tanulmányából arról értesülünk, hogy a szabadságharc éveiben bérelte ki özvegy Áron Ábráhámné a Szent Anna utca 2545. számú házat Miklósy Ferenc polgármestertől, de a zsidó összeírás szerint már 1846-ban ezen a címen találjuk a családot.³ Áron Ábrám 1847-ben halt meg, temetésének helye ismeretlen.⁴ Az 1850/51. évi adókönyvek szerint a ház után az adót az özvegy fia, Manó (1823–1902) (GYJ 1) fizeti, bár a tulajdonos Miklósy Ferenc még benne lakik. Ekkor már Áron Manó a tulajdonosa a Széchenyi utca 1811. számú (Széchenyi u. 22.) teleknek is. A Szent Anna utcai házzal kapcsolatos adásvételi szerződés Miklósy és az özvegy között 1852-ben kelt, a ház ára pedig 10.000 ezüst forint volt. Áron Ábráhámné, született Deutsch Rozália 1857-ben meghalt, és a kisebbik fiú, Miksa váltotta meg a házat

² 1867. évi XVII. törvénycikk az izraeliták egyenjogúságáról polgári és politikai jogok tekintetében

1. § Az ország izraelita lakosai a keresztény lakosokkal minden polgári és politikai jog gyakorlására egyaránt jogosítottaknak nyilvánítatnak. **2. §** Minden ezzel ellenkező törvény, szokás vagy rendelet, ezennel megszüntettetik. (Jogtár)

³ Az 1846-os zsidó összeírás szerint a 2545. számú Miklósy Ferenc tulajdonában álló épület lakói: Áron Ábrám (69) nyereszkesedő, felesége Deutsek Rozália (45), gyermekeik: Emánuel (23), Miksa (13), Lina (8), cseléd: Veis Tamás (31) sáfár.

⁴ Áron Ábrám végrendelete. A végrendelet 1847. április 10-én hirdették ki. (HBVL 1)

a testvéreitől, Manótól és Rozáliától (1838–1881, a gyászjelentése szerint Áron Karolina) (GYJ 2), és 1914-ben bekövetkezett haláláig benne lakott. (Zoltai, 1933. 17.)

Áron Miksa (1833–1914) (GYJ 3) a korszak egyik leggazdagabb debreceni polgára, az atyai hagyományokat követve a város pálinkamérési regáléjának, városi csapszékeknek bérlője, termény- és szeszkereskedő, földbirtokos, elismert tagja Debrecen társadalmának. A Budapesti Hírlapban megjelent nekrológja szerint: „Az öreg ur nevezetes alakja volt a városnak: ismerték a legalsóbb néprétegben, csak úgy mint a társadalom minden körében.” Érdekesség, hogy ő volt a Debreceni Református Kollégium első zsidó származású diákja. (BH, 1914)

Ismertségét, népszerűségét semmi nem példázza jobban, mint hogy a 19. század végén pálinkás butykosra került. A Déri Múzeum 1929-ből származó leltárában található egy 13x7 cm nagyságú, zöldmázas cserép butella, melyen az alábbi szöveg szerepel: „Amott lakik Áron Miksa, ő nála van jó pálinka. Eredj pajtás töttes ebbe, mert úgy ihatol belőle”. Hátsó lapján ez olvasható: „Készült október 25-ik napján 1895. évben Gál Gábor-é, Éljen a magyar.” (Ecsedi, 1930)



Cserép butella a Déri Múzeum gyűjteményéből
(FAd.143493-2018, FAd.143494-2018)

Halálakor többszörös milliomos, (BH, 1914) a város legtöbb adót fizető polgárai listáján 1909-ben a hetedik (A Város, 1909), 1912-ben a kilencedik helyet foglalja el. (A Város, 1912) Az 1910-es házjegyzék szerint Debrecen belterületén több

ingatlant birtokolt⁵, de „Piac- és Széchenyi-utcai emeletes négy háza közül ebben a Szent Anna-utcai földszintesben szeretett lakni a városszerte jól ösmert, kedélyes nőtlen öreg úr.” (Zoltai, 1933. 15.) S bár Áron Miksa volt a tulajdonosa a Szent Anna 24. számú háznak, az 1870-es népösszeírás tanúsága szerint húga, Fürst Mátyásné (Áron Karolina) is a házban lakott a családjával,⁶ s innen is temetik 1881.



június 29-én, mindössze 44 évesen bekövetkezett halálakor. Házastársa, Fürst Mátyás is haláláig, 1894. szeptember 20-ig élt a Szent Anna utcai házban. Gyászjelentése szerint 1894. szeptember 23-án temették el az izraelita sírkertben. (GYJ 4)

Mazsu János, a „Cívisek és Basahalmán túlról jöttek” című tanulmányában az 1870-es adatokat elemezve, a zsidók betelepülésének vizsgálatokor megállapítja, hogy gyakori az egy háztartásban élő zsidó-keresztény együttélés a legkülönbözőbb variánsokban. Példaként említi Áron Miksa esetét, aki ekkor 36 éves, és a 2 lakásos, 9 szobás és üzleti helyiségeket tartalmazó házának 1. számú lakásában a következő személyeket írták össze: Áron Miksa, Fürst Mátyás izraelita kereskedőtárs feleségével és fiával, egy zsidó inas és egy ugyancsak zsidó távoli családtag joghallgató, egy fő református kocsis, egy református szobalány és a Szepességből szegődött római katolikus szakácsnő! (Mazsu, 2021. 165.)

Áron Miksa 1914. január 25-én 81 évesen hunyt el, az izraelita temetőben helyezték örök nyugalomra. (DZST)

Áron Miksa síremléke az izraelita sírkertben (Fotó: Harangi Attila)

⁵ A címjegyzék szerint ekkor Áron Miksa birtokolja a Szent Anna u. 24., Piacz u. 45., 47., 49., Széchenyi u. 13., Simonyi u. 34., Kishegyesi u. 3., Gyepü-sor 47., és a Hegyi Mihályné u. 45. számú ingatlanokat. (Házjegyzék, 1910)

⁶ A 2545. számú ház lakói 1870-ben: 1-es lakás: Áron Miksa, Winter Lajos, Koncz János, Fürst Mátyás, Fürst Karolina (Fürst Mátyásné) Fürst Ödön, Cukor Sámuel, Facher Mária, Gongovszky Mária. 2-es lakás: Funtek János (CívisekStory 1)

1909. március 22-én kelt végrendeletében (HBVL 2) unokaöccsét és üzlettársát, Fürst Ödönt (1859–1921)⁷ jelöli meg általános örököséül, a végrendelet végrehajtójául. *„Ő évek hosszú során át hozzám a legodaadóbb szeretettel, hűséggel, jószággal viseltetett. Szorgalma, igyekezete, becsületessége által nekem kiterjedt üzletemben, gazdálkodásomban nagy segítségemre volt s vagyonom fentartásában és gyarapításában is sikerrel működött közre.”* (DFU, 1914)

A hátrahagyott vagyon több millió koronát tett ki, háztulajdonainak száma, értéke tekintetében Áron Miksánál csak Debrecen városa rendelkezett nagyobb vagyonnal. Nemcsak a cívisvárosban voltak ingatlanjai, de házai voltak még Szoboszlón, Böszörményben, Józsán, és földbirtoka Kóly községben.

Hatalmas vagyonából jelentős összeget, összesen 35 ezer koronát hagyott jótékonyági és kulturális célokra. Többek között 10 ezer koronát hagyományozott a Református Kollégiumra, egy Áron Miksa nevet viselő alapítvány létrehozására. Jutott az örökségből a debreceni izraelita egyháznak, a római katolikus egyháznak, valamint Debrecen városára is hagyott ezer koronát, hogy osszák szét a város szegényei között. (DFU, 1914)

Nem feledkezett meg cége és háztartása alkalmazottairól sem. Házvezetőnőjére, özvegy Serdült Józsefné, és szakácsnőjére, Justsák Bertára 500-500 koronát, és ugyanennyi életjáradékot is hagyott, s mindketten az örökhagyó halálától számítva még egy évig a házban maradhattak. Az Áron Miksa céget is Fürst Ödön örökölte, azzal a kikötéssel, hogy ezen a néven működteti tovább a vállalkozást. A végrendelet szerint magát a Szent Anna u. 24. számú házas telket, az ondódi földekkel együtt keresztfiára, Fürst Mátyásra (1895–1945)⁸ hagyta azzal a megszorítással, hogy azokat nem adhatja el, és meg sem terhelheti. (HBVL 2) Bár Fürst Mátyás egy ideig tartotta magát a végrendelet azon kikötéséhez, hogy az épületet nem adhatja el, már Áron Miksa halálának évében, 1914-ben bérbe adta

⁷ Fürst Ödön debreceni születésű, országosan ismert szesznagykereskedő, a Református Kollégium volt diákja, Áron Miksa halála után a cég tulajdonosa, Debrecen szabad királyi város törvényhatósági bizottságának tagja, a Debreceni Kereskedelmi- és Iparkamara beltagja és pénzügyi bizottságának elnöke, több vállalat részvénytársaságának felügyelő bizottsági tagja. 1922. január 5-én temették, a Széchenyi u. 13. szám alatti házból, temetésén - az izraelita sírkertben - Kiss Arnold budai főrabbi mondott beszédet. Nekrológja szerint *„a képzett, intelligens kereskedő mintaképe volt, (...) ... igen élénk és értékes szakirodalmi munkásságot is kifejtett.”* (DFU, 1922; Egyetértés, 1922)

⁸ Fürst Mátyás (1895. 02. 22., Debrecen – 1945. 02. 28. Ohrdruf?) Fürst Ödön és Blau Eszter gyermeke, nagyiparos, vállalkozó, apja halála (1922) után az Áron Miksa cég egyik tulajdonosa. A holokauszt egyik debreceni áldozata. Az Emlékháló – Magyar holokauszt oldal nyilvántartása szerint Budapestről deportálták és 1945. február 28-án Ohrdrufban lelőtte le egy SS-őr. (<https://emlekhalo.webnode.hu/debreceni-aldozatok/> utolsó megtekintés: 2026. 02. 03.) A debreceni anyakönyvekben található bejegyzés szerint Buchenwaldban hunyt el ismeretlen betegségben 1945. február 23-án. (HBVL 3)

a szomszédos Svetits Intézetnek, majd 1927-ben az ingatlan az intézet tulajdonába került. (Zoltai, 1933. 17.)

Az Áron Miksa cég

Áron Miksa mint terménykereskedő alapította meg a vállalkozását 1866-ban, később egyre inkább szeszkereskedéssel foglalkozott.⁹ Az egyéni cég folyamatosan bővítette a tevékenységi körét, 1890-ben bejegyzik szesznagykereskedői, majd 1892-ben bor- és sörnagykereskedői minőségét (HBVL 2), 1896-ban pedig a vállalat rum- és likörgyártásra is engedélyt kap.¹⁰ 1901-ben az egyéni cég közkereseti társasággá alakult. Áron Miksa és unokaöccse, Fürst Ödön, termény-, szesz-, sör-, bornagykereskedők és likörgyárosok, egyforma képviseleti joggal felruházva kérték felvételüket a kereskedelmi társas cégjegyzékbe. (HBVL 2) Terjedelmi korlátok miatt jelen tanulmányunkban csak a vállalat sörkereskedői tevékenységére koncentrálnunk, a cég teljes körű bemutatása egy későbbi dolgozat témája lesz.



Az Áron Miksa cég szeszraktárait hirdető kisnyomtatvány, 19. század vége
(Bölöny József magángyűjteménye)

⁹ A 19. század közepétől, a vasútvonal kiépülése után — amikor Debrecenből is lehetővé válik a gabona nyugatra szállítása — megjelennek a városban a többségében izraelita terménykereskedők. Ezek a kereskedők kiegészítő tevékenységként rum, likőr, szesz, élesztő, ecet stb. előállításával is foglalkoztak, majd a hatvanas évek közepétől az addig felhalmozott tőkájukat gyárüzemekbe fektették. (Szűcs, 1976. 25.) A cég alakulásától, 1866-tól, megszűnéséig, 1950-ig Áron Miksa néven működött. (HBVL 2)

¹⁰ 1896. 04. 24. Áron Miksa, termény-, szesz-, bor-, és sörnagykereskedőnek likörgyárosi minősége bejegyeztetik. (KÉ, 1896)

Sörforradalom Magyarországon a 19. század második felében

A 19. század közepétől az első világháború kezdetéig terjedő időszakban a magyar gazdaság gyökeresen átalakult. Kiepült a vasúthálózat, útrenyszer, a nagyarányú építkezések, közmunkák, városiasodás, modern bank- és biztosítási rendszer létrejötte mutatja a fejlődést, és megszületik a modern gyáripar. A söriparban is óriási technikai fejlődés ment végbe, főleg a század utolsó évtizedeiben. 1880-ban az ipar még 427 ezer hektoliter sört állított elő; ez a századfordulóra 1, 1 millió hektoliterre nő. (Berend, 1978) Elsősorban a fővárosban erősödött meg a nagyipari sörgyártás, ami számos kis sörfőzde csődjéhez vezetett. 1862-ben vásárolja meg idősebb Dreher Antal a Kőbányai Serház Társaság sörfőzdéjét a pincéi révén kedvező adottságú Kőbányán, megalapítva ezzel a Dreher-birodalmat. Néhány évvel később – 1867-ben – a szomszédságában lévő Barber és Klusemann féle sörfőzde részvénytársasággá alakul, ez lesz az Első Magyar Részvény Sörfőzde. Ugyanebben az évben a svájci származású Haggemacher Henrik megveszi a Frohner család promontori (ma Budafok) sörüzemét, majd 1912-re a kőbányai gyárakban is beindul a termelés. 1892-ben jött létre a Kőbányai Polgári Sörfőző Rt., s a 20. század elejére a négy nagy gyároriás a magyarországi sörtermelés 90%-át adta, miközben 1905-ben körülbelül 90 sörgyár működött. (Katona, 2009. 32.) A kőbányai sörbirodalmat erősítette az 1912-ben alapított Fővárosi Sörfőző Rt. is, amely 1914-ben kezdte meg a sörgyártást. (Török, 2018. 83.) De abban, hogy a sör igazán betörhessen a piacra, az 1880-as években megjelenő filoxéra vésznek is nagy szerepe volt, ami a hazai szőlőültetvények kétharmadát elpusztította, így megdrágult a bor. (Katona, 2009. 32.)

A 19. század végére a főváros lakossága már nem jelentett elegendő piacot, ezért a nagy gyárak vidéki lerakatokat hoztak létre. Az 1880-as évektől megállapodások születtek a piac felosztására, illetve az egymás közti verseny korlátozására. Körültekintő „környezettanulmányozás” után kizárólagos forgalmazói szerződéseket kötöttek a fővárosi és vidéki kereskedőkkel, később saját sörözőket is alapítottak. (Szabó, 2010. 292., 283.) A sört vasúton szállították a távolabbi városokba, ahol a sörkereskedők, szatócsok, vendéglősök is palackozhatták az italt. A technológia drágasága miatt a század végén a palacksör még kuriózumnak számított, csak a 20. század elejétől kezdett komolyabban elterjedni, de az 1950-es évekig a hordós kiszereles volt a jellemző. (Török, 2018. 19–20.)¹¹ Szabó Tamás, szegedi levéltáros, 2010-ben megjelent tanulmányában egy szegedi sörkereskedő polgári család bemutatásakor kiválóan összefoglalja, hogyan működött Szegeden, illetve hazánkban a 19. század végétől a sörkereskedői hálózat. A kőbányai nagy gyárak vastag falú fahordókban szállították a sört a szegedi (ez nyilvánvalóan más

¹¹ Magyarországon az első palacksört 1870-ben a Dreher dobta piacra. *„Először nem volt nagy sikere az újdonságnak, mert a vásárlók nem hitték el, hogy akár 8 napig is friss maradhat a zárt palackba zárt nedű.”* (Sziklainé, 2019a)

városok esetében is így volt) főraktáraikba, ahonnan ugyanazon hordókban szállították tovább a sörcsarnokokba, vagy – a szegedi kereskedés esetében – a Délvidék kereskedői fuvarozták tovább, miután saját palackjaikba fejtették át a sört. Természetesen a sörgyárak saját maguk is palackoztak, voltak saját üvegeik és címkéik, s ezeken egy időben feltüntették, hogy „Eredeti gyári töltés”, ami magasabb minőséget jelentett. (Szabó, 2010. 281.) Kezdetben a palackokat még dugó zárta, az úrtartalmuk változó – két és fél deci, illetve a másfél liter között mozgott. A címkét a legkorábbi időkben az üveg saját anyagából öntött dombornyomott felirat helyettesítette, ami először csak a gyártó nevét tartalmazta, később a kereskedők a saját nevüket is feltüntették az általuk gyártott palackokon. Az 1890-es években – a nyomdaipar fellendülésével – jelentek meg a papírcímkék és egyéb papíralapú reklámhordozók – éttermi számolócédulák, naptárak, plakátok. Az 1910-es években pedig a palackok zárására – a dugós és csatos üvegek után – elterjedtek a kupakok (koronazárak). (Kovács-Horacsek, 2009. 36.)

Debreceni sörgyártás- és kereskedés a 19–20. század fordulóján

A cívisvárosban a 19. század utolsó évtizedeiben már nem főztek sört. A városi serház az 1860-as évek elejéig működött, 1880-ban a magánalapítású Szikszay-féle sörgyár is bezárt, „az idegen gyártmányok legyőzhetetlen versenye”, elsősorban a Dreher és más fővárosi sörök térhódítása miatt. Pedig Debrecenben is ekkor lett egyre népszerűbb a sörital, s a századforduló környékén sorra alakultak a sörcsarnokok, a sörivás igazi közösségi eseménnyé vált. (Új, 2023. 26., 30.) S bár az egyre sokasodó vendéglők, kocsmák közönsége elsősorban bort igényelt (Szűcs, 1995. 120–121.), világosan jelzi a sörfogyasztás növekedését, hogy Debrecenben a 19–20. század fordulóján már mind a négy nagy fővárosi sörgyár rendelkezett helyi lerakattal.

Az Áron Miksa cég a Dreher-féle serfőzdeinek volt kizárólagos képviselője. (DH, 1884) A Hagenmacher sörgyárat kezdetben az Áron Manó és Társa cég képviselte (DNÉb, 1893), az 1913-as Szaknévsor szerint már a gyár debreceni kereskedő-partnere Neumann Soma. (Szaknévsor, 1913. 518.) A Polgári Serfőző 1894-ben ifjabb Áron Manóval kötött szerződést. (Nyírvidék, 1894)



Az Áron Manó és Társa cég sörcímkéje (Bölgny József magángyűjteménye)

Az Első Magyar Részvény Serfőzde 1904-ben létesített telepet Debrecenben (Pelles, 2023), a gyár képviselője Frenkel Jenő volt (1905-ben már biztosan). (MKL, 1905) 1909-re épül fel a Részvény Serfőzde saját beruházásaként az Arany János utca 60. szám alatti telken az új sörraktár, illetve palackozó. (DMJV) Az épület ma is áll, bár állapota eléggé leromlott. 1914-től az ötödik nagy kőbányai gyár – a Fővárosi Serfőző – Márkus Jenővel, a sokoldalú, kreatív vendéglőssel köt szerződést.¹²

Az Áron Miksa cég sörkereskedői tevékenysége

A cég sörnagykereskedői minőségét 1892-ben jegyezték be (KÉ, 1892), de az italt már korábban is forgalmazták. Az 1884. év végén örömmel értesítették a „*serfogyasztó közönséget*”, hogy a „*világhírű Dreher Antal-féle serfőzdenek fiók-raktárát Debreczen és vidéke részére*” elnyerték, s a legjobb minőségű söröket gyári áron forgalmazzák (itt nyilvánvalóan a hordós kiszereletről van szó nagybani vásárlók számára), „... *magánfogyasztó közönségnek pedig folytonosan friss töltésű és legjobb minőségű palack-ser áll rendelkezésére.*” A sörraktár ekkor a Piac utca 1714. (Simonffy u. 1.) szám alatt volt. Ugyanebben a hirdetésben arról is értesülünk, hogy Debrecen város hat évre Áron Miksának adja bérbe a serbehozatali vámszedési jogot. (DH, 1884)¹³ A Dreher néhány évvel később – 1893-ban – „*amerikai jégházzal*” bővíti a debreceni főraktárát, ahol a gyár összes termékét meg lehetett vásárolni, hordókban, vagy „*folyton frissen lefejtett palackokban.*” (DNÉ, 1893a) A 19. század végén – miután Áron Miksa eladja Debrecen városának a Simonffy u. 1. szám alatti ingatlant – a cég az irodáját, szesz-, ser- és bornagykereskedésének székhelyét a Simonffy u. 14. (azonos Széchenyi u. 13.) szám alatti saját tulajdonú épületbe teszi át. (Debreczen, 1898)

A Debrecenre is jellemző növekvő sörkeresletet jelzi az a tény, hogy a 20. század elején, 1902-ben Dreher Antal sörgyáros fióktelepet létesített a Miklós utca 29. szám alatti telken.¹⁴ A ma is álló épületben „*mosó és sörlelő*” működött,

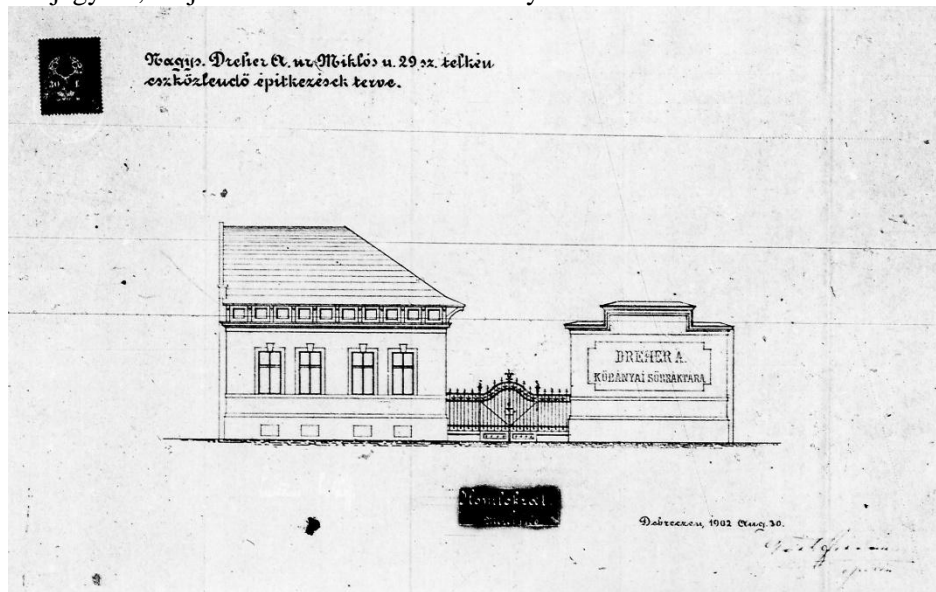
¹² „*Márkus Jenő sörnagykereskedő Debreczen, Hatvan u. 30. A Fővárosi Sörfőző R.-T. Kőbányán. Hajdu megyei és kerületi főraktára.*” (Útmutató, 1914)

¹³ A Piac u. 1714. később Simonffy u. 1. szám alatti ingatlan 1882-ben már biztosan Áron Miksa tulajdona. (HBVL 4) „*A szabad versenyre alapozott ipari gyakorlatot az 1843. évi Pesti Serrend-tartás indította el. Kimondta, hogy „...minden pesti polgár szervám lefizetése ellenében szabadon főzhet sert”. Ez a rendelkezés még képesítéshez sem kötötte a serfőzést és nyílt versenyt hirdetett.*” (Szabó, 2010. 323.)

¹⁴ A Miklós u. 29. számú telken 1902-ben Dreher Antal egy lakóházat, sörraktárt és műhelyt építtetett Tóth István építész tervei alapján. 1923-ban az ingatlant már Csengeri Ernő birtokolja. (MaGISter) (A forrásra dr. Horváth Péter hívta fel a figyelmemet, amit ezúton is köszönök!)

1910-ben a Miklós u. 29. számú (azonos Nemzetőr u. 8.) ingatlan tulajdonosa a Dreher Antal Serfőzdéi Részvénytársaság Kőbányán. (Házjegyzék, 1910)

amit 1909-től az Áron Miksa közkereseti társaság üzemeltetett (elképzelhető, hogy korábban is, de erre vonatkozó forrással nem rendelkezünk), az akkor már Dreher Antal Sörfőzdéi Rt. helyi vezérképviselőjeként. (EH, 1909) Azt sajnos nem tudjuk, hogy meddig működött itt a palackozó üzem, de az 1910-es évektől a cég sörnagykereskedését a címtárak már a Kishegyesi út 3. szám alatti ingatlanon jegyzik, majd 1940-ben ismét a Széchenyi u. 13. szám alatt.¹⁵



A Miklós u. 29. sz. telken álló épület homlokzati terve, 1902. (DMJV)

Jelenleg arra nézve sem rendelkezünk adattal, hogy pontosan meddig élt a cég Dreherrel kötött szerződése, de Debrecen 1928-as címtárában még a Dreher Antal Sörfőzdéi Rt képviselőjében jegyzik. (Címtár, 1928)

Az első világháború után nehéz évek jöttek a magyarországi sörgyártásra – alapanyaghiány, az Osztrák-Magyar Monarchia széthullása miatti piacvesztés, infláció. A maradék piac megtartása érdekében 1923-ban a Dreher (1907-től Dreher Antal Rt., Dreher Jenő vezetésével), az Első Magyar Részvény Sörfőzde és a Haggemacher sörgyár fúzióra lépett. A gazdasági válság miatt 1929-ben a sörpiac összeomlott, a gyár sörtermelése leállt, csak a malátagyártás működött. 1933-ra a három nagy gyároriás Dreher-Haggemacher Első Magyar Részvény Sörfőző

¹⁵ Kishegyesi u. 3. Áron Miksa sör-nagykereskedése (1913–1914), Kishegyesi u. 3. Áron Miksa cég, tul.: Fürst Ödön sör-nagykereskedése (1915–1919) (CívisGIStory 2); Sörkereskedők: Áron Miksa (tul. Fürst család) T:13 Kishegyesi u. 3.; (Címtár, 1928); Sörkereskedők: Áron Miksa, Széchenyi u. 13.(Címtár, 1940)

A Kishegyesi út 3. szám alatti ingatlanon épül fel a cég rum- és likörgyára. (HBVL 2)

Rt. néven egyesült. (Török, 2018. 69–70.) Sört ekkor csak a Részvény Serfőzde gyárában termeltek. A teljes magyar söripiac 75%-át birtokolták, s 1935-ben még a Fővárosi Serfőző Rt-t is megvásárolták. A Fővárosi Serfőző Rt. sörtermelését leállították, a gyár egy ideig csak malátát gyártott. Az évtized végére a gazdaság újra fellendülőben volt, ismét kezdett nőni a sörfogyasztás. (Sziklainé, 2019b. 54–55.)

Az óriáscég debreceni raktárát 1940-ben a Kossuth utca 21. szám alatt, az Angol Királynő Szálló épületében találjuk, illetve a cég tulajdonolja a Halköz utca 4. számú ingatlant is. (Címtár, 1940) 1941-ben a Dreher-Haggenmacher Első Magyar Részvény Serfőző Rt. telepe a Hatvan utca 22. szám alatt volt, ahol korábban a Fővárosi Serfőzőt jegyezték.¹⁶ A Hatvan utca és Pásti utcák sarkán létrehozott üzemet Dreher sörgyárként emlegették a város lakosai, de az üzemben csak palackozás folyt. (DU, 1941) Az ingatlan a sörgyárak államosításáig a Dreher vállalat tulajdonában állt.¹⁷

A 19. század utolsó évtizedeitől már debreceni sörös tárgyi emlékekkel is rendelkezünk. Szép számban maradtak fenn dombornyomott palackok¹⁸, akadnak sörcímkék és számolócédulák is. A vélhetően legkorábbi debreceni sörös üveg zöld színű, vastag falú, a szájánál perem fut körbe, dugóval záródó, körülbelül fél liter űrtartalmú, az üveg talpán körbefutó „*Aron Miksa Debreczen*” felirattal.

¹⁶ 1940-ben a Hatvan u. 22. szám alatti ingatlan tulajdonosa a Fővárosi Serfőző Rt. (Címtár, 1940)

A Debreceni Ujság 1941. január 3-i számából (7. p.) arról értesülünk, hogy Gegner Lajos a Dreher-Haggenmacher Első Magyar Részvény Serfőzde Rt. debreceni lerakatának főnöke elhunyt. Lakás: Hatvan u. 22.

¹⁷ DREHER SÖRÖK BRANDY CSOKOLÁDÉ Gyár: Budapest-Kőbánya X. Jászberényi u. 7–11. szám Főraktár: Debrecen, Hatvan u. 22. (Debreceni vásár és kiállítás 1948. 06. 24. – 07. 04. 28.) Az 1948. március 26-i törvény a száznál több munkavállalót foglalkoztató vállalatot állami tulajdonba vette, így az összes kőbányai sör- és malátagyárat, illetve a vidéki (Nagykanizsa, Pécs, Sopron) sörgyárakat is. (Sziklainé, 2019b. 62.)

¹⁸ Az alábbi kereskedők nevével ellátott dombornyomott debreceni sörös palackokról van tudomásunk: Áron Miksa, Áron Manó, Frenkel Jenő, Neumann Soma és Márkus Jenő. (Debreceni sörcikkgyűjtők szóbeli közlése)

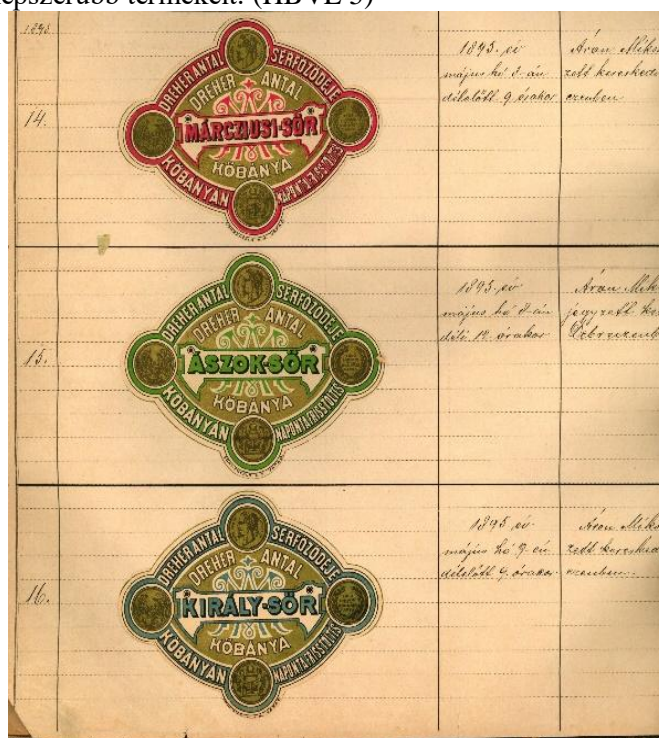


ÁRON MIKSA DEBRECZEN
feliratú öntött sörösüveg, 19. század vége
(Korompai Balázs magángyűjteménye)



Debreceni antik, dombornyomott sörösüvegek
(Korompai Balázs magángyűjteménye)

A cég már az 1890-es évek elején biztosan használt nyomtatott címkéket is, amikből sajnos nem maradt fenn egyetlen példány sem. (DNÉ, 1895) Mivel ezeket sokan hamisították, 1895-ben belajstromoztatták védjeggyel ellátott sör-címkéiket. A Dreher engedélyével hatféle címkét jegyeztettek be a Debreceni Ke-reskedelmi- és Iparkamara területén bejegyzett cégek védjegyzék nyilvántartásába – a Márcziusi, Ászok, Király, Korona, Dupla márcziusi és a Bak sört, vagyis a Dreher legnépszerűbb termékeit. (HBVL 5)



Az Áron Miksa cég 1895-ben bejegyzett, Dreher védjegyes sörcímkéi (HBVL 5)



Horváth János sörkereskedő Dreher védjegyes sörcímkéje
(Bölöny József magángyűjteménye)

A címkek felirata tartalmazza a gyártót (Dreher Antal Serfőzdéje), a gyártás helyét (Kőbányán), a sör márkanevét/típusát (például Márcziusi), s a figyelmes szemlélő a kereskedő monogramját – ÁM – is felfedezheti a sör nevét jelölő felirat alatt. Az alsó részen „*Sonnenfeld A. N. Várad*” szöveg olvasható, ami Sonnenfeld Adolf nagyváradi nyomdájára utal, a címkek ott készülhettek.

Egy évtizeddel később már a Dreher Márcziusi sörének forgalmazásakor „*főraktár Áron Miksánál Debreczenben*” feliratos sörcímkeket használtak. Az 1905-ben beajstromozott védjegy a bejegyzés szerint „*ászoksert tartalmazó üvegeken fog alkalmazásba vétetni.*” (HBVL 6) (Ekkor még csak úgy különböztették meg a söröket, hogy ászoksör és nem ászoksör. Az ászoksert hűvös pincében érlelték, ászokolták.) (Sziklainé, 2019b. 29.) A többször megújított védjegyet 1920-ban törölték. (HBVL 6) Sem az 1895-ben, sem az 1905-ben bejegyzett címkékből jelenleg nem ismert gyűjtői példány, és eddig semmilyen kiadványban nem jelentek meg.

Viszonylag nagy számban maradtak az utókorra olyan „Áron Miksás” dombornyomott palackok, melyeknek az oldalán található a hatágú csillagban az ÁM monogram, illetve a palack alján három sorban az alábbi felirat: SÖR – ÁRON MIKSA TULAJDONA DEBRECZEN – 0,55 l. A védjegyet 1911 januárjában vették nyilvántartásba, 1920. november 9-én még megújították. (KV, 1920)



Bal: az Áron Miksa cég 1905-ben bejegyzett sörcímkéje (HBVL 6), jobb: az Áron Miksa cég által bejegyzett, védjeggyel ellátott öntött sörösüveg (Korompai Balázs magángyűjteménye)



Elképzelhető, hogy ezeken a palackokon sörcímke is volt. 1915-től már minden bizonytal, hiszen ekkortól tették kötelezővé a címkék – hatósági engedélyhez kötött – használatát. (Sziklainé, 2019b. 105.)

Ahogy erről már szó volt, az 1910-es évektől vált általánossá az üvegek zárására a kupak, vagyis koronazár, ami komoly technológiai bravúrnak számított, hiszen az acéllemez hűzni, préselni kellett, és emellett a bordás aljának pontosan, de könnyen nyithatóan záródnia kellett. (Kovács-Horacsek, 2009. 41.) A kupakok egyben újabb reklámfelületet is jelentettek a gyártóknak, illetve kereskedőknek. 1912-ben az Áron Miksa cég is bejegyeztette a kereskedés logójával és a gyártó (Dreher Antal Serfőzdéi Rt. Kőbánya) nevével ellátott koronadugóját. (HBVL 7)

Az Áron Miksa cég kisnyomtatványai közül egy éttermi számlócédula is fennmaradt, vélhetően az 1920-as évekből. A cédulán a cég saját, védjeggyel ellátott, koronadugós sörösüvegének rajza látható.

Az Áron Miksa cég éttermi számlócédulája (Sándor Mihály magángyűjteménye)

Összefoglalva, a Szent Anna 24. számú címsházát közel 70 évig birtokló Áron család története jól példázza, hogyan váltak egyre meghatározóbbá Debrecen iparában és kereskedelmében a 19. század második felében a zsidó vállalkozók. A kereskedőknek ez az új csoportja az 1860-as évektől az addig felhalmozott tőkét gyárak alapításába fektette. (Szűcs, 1976. 25.) A városban a szesz- illetve sörkereskedelemmel a 19-20. század fordulóján jórészt izraelita polgárok foglalkoztak. Kétségtől kívül közülük a legjelentősebb, legvagyonosabb Áron Miksa volt, aki a legnagyobb magyar sörgyár, a Dreher termékeit forgalmazta. Az általa 1866-ban alapított és a mindvégig a család tulajdonában álló cég egészen a második világháborúig fontos szerepet töltött be Debrecen élvezeti iparában.

Irodalom

- A Város, 1909: *A Város*, 1909. 10. 23. 3.
 A Város, 1912: *A Város*, 1912. 08. 17. 1.
 Berend, 1978: Berend T Iván – Szuhay Miklós: *A tőkés gazdaság története Magyarországon, 1848–1944*. Bp., 1978.
 BH, 1914: *Budapesti Hirlap*, 1914. 01. 29. 11.
 Címtár, 1928: *Debrecen Címtára*, 1928.
 Címtár, 1940: *Debrecen Címtára*, 1940.
 CívisGIStory 1: <https://civisgistory.hu/common/php/debrecen1870/adatlap.php> utolsó megtekintés: 2026. 01. 01.
 CívisGIStory 2: <https://civisgistory.hu/?gistory=vendeglato&language=hungarian&fbclid=IwAR1A2JAiMrhdnO1T9mhePx38RACndSUz4DwHAJ-pzb6ap1e1AiCN4kCev6Mo> az oldal utolsó megtekintése: 2026. 01. 11.
 Debrecen, 1898: *Debrecen*, 1898. 10. 31. 8.
 DFU, 1907: *Debreczeni Független Ujság*, 1907. 05. 13.
 DFU, 1914: *Debreczeni Független Ujság*, 1914. 02. 01. 4.
 DFU, 1922: *Debreczeni Független Ujság*, 1922. 01. 04. 2., 4., 5.
 DH, 1884: *Debreczeni Hirlap*, 1884. 12. 28. 5.
 DMJV: DMJV PH Főépítési Iroda Építészeti Archívum – Tervtár
 DNÉ, 1893a: *Debrecen-Nagyvárad Értésítő*, 1893. 01. 22. 4.
 DNÉ, 1893b: *Debrecen-Nagyvárad Értésítő*, 1893. 05. 07. 5.
 DNÉ, 1895: *Debrecen-Nagyvárad Értésítő*, 1895. 06. 16. 4.
 DU, 1941: *Debreczeni Ujság*, 1941. 03. 30. 9.
 DZST: Áron Miksa adatlapja a Debreceni Zsidó Temető nyilvántartásában <https://debrecenizsidotemeto.erd.hu/common/php/temeto/adatlap.php> utolsó megtekintés: 2026. 01. 01.
 Ecsedi, 1930: Ecsedi István: *Jelentés a Déri Múzeum 1929. évi tevékenységéről*. Debrecen, 1930. Feliratos cserépkulacsok és butykosok a Déri Múzeumban. 49.
 Egyetértés, 1922: *Egyetértés*, 1922. 01. 04. 4.
 EH, 1909: *Esti Hirlap*, 1909. 06. 17. 2.
 Gonda, 1967: Gonda Moshe Élijáhu: *A debreceni zsidók száz éve. A mártírhalált halt debreceni és környékbeli zsidók emlékére*. Tel-Aviv, 1967.

- GYJ 1: Áron Manó gyászjelentése - Pannon Egyesített Digitális Archívum – Gyászjelentések <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/311020#>
utolsó megtekintés: 2026. 01. 04.
- GYJ 2: Fürst Mátyásné, Áron Karolina gyászjelentése – Pannon Egyesített Digitális Archívum – Gyászjelentések. <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/250975>
utolsó megtekintés: 2025. 12. 25.
- GYJ 3: Áron Miksa gyászjelentése – Pannon Egyesített Digitális Archívum <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/311023> utolsó megtekintés: 2025. 12. 26.
- GYJ 4: Fürst Mátyás gyászjelentése: Pannon Egyesített Digitális Archívum <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/250972#>
utolsó megtekintés: 2026. 01. 03.
- Harangi, 2026: Harangi Attila: A Szent Anna utca 24. számú Domokos-ház története. In: *Debreceni Szemle*, 2026/2.
- Házjegyzék, 1910: *Debreczen sz. kir város belsőségének (régibelsőség és szőlőskertek) házjegyzéke*. Debrecen, 1910.
- Jogtár: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86700017.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D27#>
utolsó megtekintés: 2025. 12. 27.
- Katona, 2009: Katona Csaba: Sört iszik a német, bort iszik a magyar. A sörfogyasztás növekedése Budapesten a 19–20- század fordulóján. In: Katona Csaba (szerk.): *„Iszom a sört szívem mámorban fürdik” Epizódok a sörfogyasztás történetéből*. Miskolc, 2009. 30–35.
- Kovács-Horacsek, 2009: Kovács-Horacsek András: Magyar sörtörténeti adalékok a Gyűjtőklub feldolgozásában. In: Katona Csaba (szerk.): *„Iszom a sört szívem mámorban fürdik” Epizódok a sörfogyasztás történetéből*. Miskolc, 2009. 35–42.
- KÉ, 1892: *Központi Értesítő*, 1892. 1. sz. 701.
- KÉ, 1896: *Központi Értesítő*, 1896. 40. sz. 746.
- KV, 1920: *Központi Védjegyetesítő*, 1920. 617. 356. sz.
- MaGISter: Cívis Építészeti Tárháza. Cívisporta MaGISter <https://civisporta.hu/magister/magister.html> utolsó megtekintés: 2026. 01. 31.
- MKL, 1905: *Magyar Kereskedők Lapja*, 1905. 12. 16. 6.
- Mazsu, 2021: Mazsu János: Debrecenbe, Debrecenben, Debrecenből. Cívisek és Basahalmán túlról jöttek. A modernizáció térbeli mintázatai Debrecenben (1870) In: *Debreceni Szemle*, 2021/2. 117–168.
- Nyírvidék, 1894: *Nyírvidék*, 1894. 05. 13. 163.
- Papp, 2015: Papp József: Debrecen zsidó építészete. Adalékok a zsidóság debreceni letelepedésének történetéhez. In: *Debreceni Szemle*, 2015/4. 332-349.
- Pelles, 2023: Pelles Márton: Az Első Magyar Részvényserfőzde Rt. története (1867–1933). In: *Magyar Nemzet*, 2023. 12. 17.
- Radics, 1997: Radics Kálmán (szerk.): A Hajdú-Bihar megyei zsidóság történetének levéltári forrásai. *HBML Forráskiadványai* 29. Debrecen, 1997.
- Shingo, 2002: Shingo Akiyama: Pálinkafogyasztás Debrecenben a XVIII. századtól a XIX. század elejéig. In: *Agrártörténeti Szemle*, 2002/1–2. 179–194.

- Szabó, 2010: Szabó Tamás: Egy szegedi sörkereskedő nagypolgári család: a Hutter-família és a Hutter-Ferencsevits nagykereskedés. In: Zombori István (szerk.): *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve: Studia Historica 13*. Szeged, 2010. 267–348.
- Szaknévsor, 1913: Az állami távbeszélőhálózat előfizetőinek foglalkozás szerint összeállított szaknévsora 1913. évi január hó. Bp.
- Sziklainé, 2019a: Sziklainé Lengyel Zsófia (szerk.): *Dreher 165 év, 165 minisztori*. Bp., 2019.
- Sziklainé, 2019b: Sziklainé Lengyel Zsófia: *Dreheről Dreherig. A Dreher család és a 165 éves sörgyár kalandos története*. Bp., 2019.
- Szűcs, 1976: Szűcs Ernő: Debrecen ipara az abszolutizmus korában. In: Ránki György (szerk.): *Debrecen iparának története a kapitalizmus kialakulásától napjainkig*. Debrecen, 1976. 17–79.
- Szűcs, 1995: Szűcs Ernő: Debrecen kisebb vendéglátó vállalatai az 1900–1910 közötti években. In: Radics Kálmán (szerk.): *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve XXII*. Debrecen, 1995. 117–141.
- Török, 2018: Dr. Török Róbert (szerk.): *Ez sör! A sernevelőtől a sörgyárig. A magyarországi sörgyártás és fogyasztás története*. Bp., 2018.
- Új, 2023: Új Judit: Debrecen és a sör – Fejezetek a debreceni sörfőzés történetéből. In: *Cívisporta*, 2024/2. 6–40.
- Útmutató, 1914: *Debreczeni Utmutató Rendőrségi zsebkönyv*. Debrecen, 1914.
- Zoltai, é. n.: Zoltai Lajos: *Debrecen helyrajzi története*. Kézirat. Déri Múzeum Történelmi Adattár
- Zoltai, 1933: Zoltai Lajos: A Svetits Intézet telkeinek története. In: Mellau Márton (közéteszi): *A Magyarok Nagyasszonyáról Nevezett Debreceni Római Katolikus Leánylíceum VII. Értésítője az 1932-33. iskolai évről*. Debrecen, 1933. 6–18.
- Zoltai, 1993: Zoltai Lajos: Mikor keletkeztek Debrecen határában a pusztai csárdák? In: *Debreceni Szemle. Válogatás az 1927-1944. évfolyamok anyagából*. Debrecen, 1993. 146-157.

Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltára (HU-MNL-HBVL) források
 HBVL 1: IV.1011.z. 2133.
 HBVL 2: VII.4.d. (74. doboz, 26. – Áron Miksa cég iratai 1866-1950)
 HBVL 3: XXXIII.1.a. 18-c-77-1947-1660.
 HBVL 4: IV.1405.b. 3573/1882.
 HBVL 5: IX.701.b. (783. 3-4.p.)
 HBVL 6: IX.701.b. (783. 33. p.)
 HBVL 7: IX.701.b. (783. 94. p.)